Ewa Kucharska
Centrum Medyczne VADIMED

Pracownicy socjalni w kontaktach z rodziną dysfunkcyjną

Social workers in dealing with dysfunctional family

Abstract: Problematyka dysfunkcjnalności rodziny ukazana została w artykule w kontekście zadań pracownika socjalnego. W pierwszej części przedstawiono szerokie tło czynników przyczyniających się do pojawienia się szeregu dysfunkcji w rodzinie. W drugiej natomiast skoncentrowanio się na zadaniach pracownika socjalnego, jakie realizuje on w stosunku do rodziny, w której pojawiają się liczne zaburzenia związane z jej społecznym funkcjonowaniem.

Key words: pomoc społeczna, pracownik socjany, rodzina problemowa, dysfunkcjonalność

Zjawisko dysfunkcjonalności rodziny

Pomoc społeczna napotyka na poważne wyzwania w sytuacji, nie tylko gdy człowiek jest samotny, lecz także kiedy żyje w rodzinie, a mimo to wymaga szeroko pojętego wsparcia. Poważnym problemem są rodziny określane jako dysfunkcyjne lub jako patologiczne. Pomimo ogólnego postępu w wielu dziedzinach, współczesna cywilizacja nie potrafiła uciec od takich problemów. Ostatnie dwie dekady przemian i transformacji systemowych w Polsce pokazały również, że niektórych negatywnych zjawisk nie można usunąć, a wręcz przeciwnie nasilają się one i wymagają podejmowania skuteczniejszych działań. W artykule tym

przedstawiona zostanie rola pracowników socjalnych w zmaganiach z problemami rodzin we współczesnym polskim społeczeństwie.

W literaturze przedmiotu rodziny dysfunkcyjne określane są jako takie, w których występuje niewydolność wychowawcza rodziców, nieporadność wychowawcza wobec dzieci, a także dysfunkcja w zakresie realizacji różnych funkcji, w tym ekonomicznej, przejawiająca się w syndromie ubóstwa. Należy zauważyć, że szybkie i różnorodne przemiany w polityce, gospodarce i przemiany kulturowe ujawniły, że nie wszyscy potrafili przystosować się do nowej rzeczywistości. Coraz bardziej wymagające warunki społeczno – ekonomiczne spowodowały u wielu osób bezradność, doprowadziły do stopniowego wykluczenia. Rośnie zjawisko bezrobocia, coraz więcej ludzi musi emigrować w poszukiwaniu dochodów. To z kolei przyczyniło się do powstania i rozprzestrzeniania się różnych patologii. Wzmaga się alkoholizm, narkomania, przestępczość. Patologie i dewiacje dotknęły również rodzinę, która w wielu przypadkach nie potrafi dostatecznie spełniać swoich ról, w tym funkcji ekonomicznej i popada w długi a nawet ubóstwo. Równocześnie staje się ona niewydolna wychowawczo. Cierpią w niej zarówno dzieci, jak i dorośli. Dysfunkcja rodziny ma źródło w zachowaniach rodzica i może to być rodzina:

- z problemem alkoholowym;
- z terrorem psychicznym;
- z przemocą fizyczną;
- z przewlekłą chorobą, w której chory obarcza winą za swój stan domowników, terroryzuje rodzinę, wymusza pewne zachowania;
- z problemem wykorzystywania seksualnego.

Warto zwrócić uwagę, że jak przekonuje wielu psychologów, głównym elementem systemu rodzinnego jest związek małżeński. Głównymi architektami rodziny są mąż i żona. „Rodzina dysfunkcjonalna jest stworzona przez dysfunkcjonalne osoby, które znajdują się wzajemnie i żenią ze sobą”[1]. Pierwszą cechą charakterystyczną rodziny dysfunkcjonalnej jest to, że jest ona fragmentem wielopokoleniowego procesu. Jak wynika z obserwacji rzeczywistości, osoby dysfunkcjonalne, które łączą się w małżeństwie z innymi osobami dysfunkcjonalnymi same pochodzą z rodzin dysfunkcjonalnych. Jest to zdaniem J. Bradschawa wielopokoleniowa choroba[2]. Autor ten twierdzi, że rodziny te żyją według ukrytych reguł, które działają nieświadomie i tworzą problemy. Do reguł tych zalicza m.in.:

[1] J. Bradschaw, *Zrozumieć rodzinę. Rewolucyjna droga odnalezienia samego siebie*, przekład H. Szczepańska, Warszawa 1994, s. 80.

[2] Tamże, s. 82.

- nieustanną kontrolę nad wszystkimi interakcjami, uczuciami i zachowaniami;
- kult perfekcjonizmu;
- oskarżanie siebie lub innych;
- zaprzeczanie pięciu potencjałom: uczuciom, spostrzeżeniom, myślom, dążeniom i wyobrażeniom, szczególnie tym negatywnym, jak lęk, samotność, smutek, zranienie itp.;
- zasada zakazująca mówienie o uczuciach, myślach i doświadczeniach itd.;
- brak zaufania[3].

W takiej rodzinie jej podstawowe funkcje nie są realizowane w należyty sposób. Dochodzi do konfliktów, napięć emocjonalnych oraz do negatywnych zachowań członków rodziny. Może pojawić się patologia. Dysfunkcja rodziny w świetle literatury przedmiotu oznacza:

- zaburzenia komunikacji;
- zaburzenia strukturalne;
- zaburzenia własnych granic i granic pomiędzy osobami w rodzinie;
- stosowanie destruktywnych mechanizmów obronnych.

Jedną z cech, które pomagają określać rodzinie jej tożsamość są granice. „Granice rodzinne stanowią niewidzialne bariery, które regulują liczbę i jakość kontaktów w rodzinie oraz pomiędzy rodziną i innymi systemami. Granice wyznaczają przepływ informacji w rodzinie i z tego względu powinny być elastyczne"[4]. Granice rodziny to jej emocjonalne ściany i drzwi. Granice pomagają zatrzymać dobro i oddzielić się od zła. W systemie rodzinnym mają do spełnienia trzy funkcje: „1) powstrzymują innych przed wchodzeniem w naszą przestrzeń i nadużywaniem nas; 2) powstrzymują nas przed wchodzeniem w przestrzeń innych i nadużywaniem ich oraz 3) umożliwiają nam życie w zgodzie z poczuciem tego, kim jesteśmy"[5].

W rodzinie mówimy o trzech poziomach granic[6]:

- granice między rodziną a otoczeniem; między rodziną a resztą świata – pozwalają na swoistą intymność rodziny, jej odrębność, np. osobne

[3] Tamże, s. 102–104.

[4] L. Bakiera, *Rodzina w teorii psychologicznej*, „Studia Edukacyjne" nr 6/2004, s. 147, za: E. Dybowska, *Teoria systemowej pracy z rodziną,* Kraków 2012, s. 12.

[5] P. Mellody, *Granice ja – trudności w ustanawianiu granic funkcjonalnych*, w: *ABC psychologicznej pomocy*, J. Santorski (red.), Warszawa 1993, za: E. Dybowska, *Teoria systemowej pracy z rodziną*…, dz. cyt., s. 85.

[6] Por. M. Braun-Gałkowska, *Jak być szczęśliwym w rodzinie*?, w: *Mieć taki dom… Ogólnopolski szkolny konkurs o rodzinie. Materiały informacyjne*, Zielona Góra 2001, s. 25–26, za: E. Dybowska, *Teoria systemowej pracy z rodziną*…, dz. cyt., s. 12.

mieszkanie; wyznaczoną przez tożsamość rodzinną, czyli poczucie członków, że razem tworzą rodzinę, mają własne mieszkanie, wspólne życie;
- granice między podsystemami rodzinnymi – wiadomo kto spełnia jaką rolę, wyraża się np. poprzez oddzielne pokoje;
- granice między osobami – każdy ma prawo do własnej tożsamości, gdyż każda osoba jest indywidualną jednostką, która ma prawo do własnego życia[7].

W rodzinach dysfunkcyjnych granice te zostają naruszone, uszkodzone. Pojawia się niepełne poczucie bezpieczeństwa, kłopoty z respektowaniem cudzych granic, konflikty. Może też występować brak granic, co uwidacznia się w poczuciu zagrożenia, braku ochrony, lęk, zranienia, w przyjmowanie roli agresora lub ofiary, w pozwalanie, by inni ich wykorzystywali, w naruszaniu cudzych granic, w kłopotach w kontaktach z ludźmi, w braku umiejętności mówienia „nie". Mogą też występować mury zamiast granic – odosobnianie się od innych po to, aby mieć poczucie bezpieczeństwa[8]. Rodzinę dysfunkcyjną cechują zachowania kompulsywne, czyli uzależnienia, a także różnego rodzaju przemoc, wyuczona bezradność. Członkowie rodziny nie chcą zakłócać systemu, chociaż nikt nie czuje się w nim dobrze. Dysfunkjconalność rodziny stanowi niebezpieczeństwo dla przebiegu procesu wychowania dzieci i młodzieży. Należy zauważyć, że dysfunkcjonalność może obejmować wewnętrzne procesy pomiędzy członkami, jak i zewnętrzne relacje rodziny ze społeczeństwem. Nie muszą one iść w parze.

W dyskusji podejmowanej w literaturze przedmiotu wskazywane są różne przyczyny dysfunkcyjności rodzin. Wśród nich upatruje się przede wszystkim związki patologii czy szerzej dewiacji rodziny z kierunkami rozwoju ekonomicznego i społecznego. Powstawaniu dysfunkcjonalnych rodzin, sprzyjają takie zjawiska, jak: industrializacja, urbanizacja, procesy ruchliwości przestrzennej, przemiany struktury społecznej. Natężenie dysfunkcjonalności rodziny czy nawet zjawisk patologicznych pojawia się tam, gdzie w szybkim tempie zachodzą zmiany społeczne, np. na terenach o wysokim stopniu urbanizacji czy szybkim rozwoju gospodarczym. Procesom tym bowiem towarzyszy większe rozwarstwienie społeczeństwa, dysproporcje, zjawisko wykluczenia społecznego i ekonomicznego. Wiele rodzin pozostaje na marginesie społecznym.

[7] Por. E. Dybowska, *Teoria systemowej pracy z rodziną,* Kraków 2012, s. 12.
[8] Por. tamże, s. 13.

Działania z zakresu pomocy społecznej na rzecz rodziny dysfunkcjonalnej

Do podejmowania działań na rzecz osób znajdujących się w trudnej sytuacji rodzinnej, zdrowotnej, finansowej, mieszkaniowej czy też zawodowej powołani zostali między innymi pracownicy socjalni. Zatem zajmują się także rodzinami dysfunkcyjnymi. Do ich zadań należy opiekowanie się potrzebującymi poprzez organizowanie wszechstronnej pomocy. Udzielają porad i kierują do różnych instytucji i organizacji pomocowych. Najważniejszym celem podejmowanych przez pracownika działań jest stworzenie odpowiednich warunków życia tym osobom, które zostały ich pozbawione, a także zapobieganie wszelkim patologiom. W większości przypadków rodzin dysfunkcyjnych powinna tam być świadczona pomoc materialna, finansowa, jak również psychologiczna. Z założenia praca pracownika socjalnego z rodziną powinna przynieść określone rezultaty. W przypadku rodziny dysfunkcyjnej, aby usunąć określoną dysfunkcję któregoś z członków rodziny, czy całej rodziny, konieczna jest reorganizacja całego systemu rodzinnego.

Tymczasem, jak czytamy w literaturze przedmiotu, pracownicy socjalni koncentrują się raczej na pracy biurowej, administracyjnej i informacyjnej. Standardowo udzielają zasiłku pieniężnego zamiast nastawiać się na współpracę z klientem w celu niwelowania bezradności. Z przeprowadzanych badań wynika, że pomoc świadczona z powodu ubóstwa sprzyja utrwalaniu postawy roszczeniowej[9]. Liczni badacze systemu pomocy społecznej zwracają uwagę na niedostatki pracy socjalnej w Polsce, w tym także w pracy z rodziną oraz na małą skuteczność zawodowych działań pracowników socjalnych[10]. D. Trawkowska twierdzi, że obecnie, tak jak dawniej, praca socjalna w polskiej pomocy społecznej jest skoncentrowana na indywidualnym kliencie i kliencie w rodzinie. Pracę socjalną nazywa jako środowiskową lub pracę w środowisku mieszkania. Często jest ona niestety działaniem pozornym, pomimo licznych prób zorganizowania jej w ramach pomocy społecznej[11].

---

[9] A. Kotlarska-Michalska, *Przejawy dysfunkcji w pomocy społecznej i możliwości ich naprawy*, „Problemy polityki społecznej. Studia i dyskusje" nr 13/14/2010, s. 133.

[10] M. Racław, *Zmiany w pracy socjalnej z rodziną – w stronę kontroli stylu życia i zarządzania marginalizacją,* w: *Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce. Między służbą społeczną a urzędem*, M. Rymsza (red.), Warszawa 2012, s. 227.

[11] Por. D. Trawkowska, *Praca socjalna w lokalnych strategiach rozwiązywania problemów społecznych – refleksje z obserwowania praktyki*, w: *Strategie w polityce społecznej*, M. Grewiński, A. Karwacki (red.), Warszawa 2009, s. 300–301, za: M. Racław, *Zmiany w pracy socjalnej z rodziną*…, dz. cyt., s. 227–228.

Celem pracy pracownika socjalnego jest, jak wspomniano przezwyciężanie trudności, z powodu, których członkowie rodzin korzystają ze wsparcia pomocy społecznej. Jak wynika z analizy literatury przedmiotu, najczęstszym powodem korzystanie z pomocy jest bezrobocie, niosące ze sobą nie tylko biedę, ubóstwo, ale też atrofię umiejętności społecznych, apatię i zniechęcenie. Skutkiem bezrobocia jest też zjawisko deformacji postaw, objawiające się w tzw. wyuczonej bezradności, stany frustracyjne, jak również uleganie nałogom. Z czasem do negatywnych skutków bezrobocia dochodzi pogorszenie się stanu zdrowia, a co za tym idzie brak możliwości uzyskania i podjęcia pracy. Konsekwencją jest wykluczenie społeczne nie tylko tej osoby bezrobotnej, ale całej jego rodziny. Rodzina dysfunkcjonalna to rodzina w kryzysie wymagająca natychmiastowego wsparcia i specjalistycznej pomocy. Zdaniem tej autorki w polskich realiach w małym stopniu stosuje się metodyczne wsparcie rodziny w wykonywaniu jej funkcji. Na taką sytuację mają wpływ takie czynniki, jak: system prawny, struktura organizacyjna pomocy społecznej, formalna organizacja pracy w ośrodkach, a także umiejętności, wiedza, postawy wykonawców pracy socjalnej i jej odbiorców[12]. Autorzy publikacji podkreślają dokonania w Stanach Zjednoczonych i w krajach Europy Zachodniej, gdzie w pracy społecznej rodziców, dziecko i środowisko lokalne są traktowane łącznie jako elementy jednego systemu. Głównym założeniem jest fakt, że wypełnianie zadań rodzicielskich zależy od możliwości zaspokojenia potrzeb członków rodziny, a te zależą między innymi od dostępności i infrastruktury społecznej, determinowanej kondycją materialną i miejscem zamieszkania. W stosowanym w wymienionych krajach tzw. podejściu ekologicznym nastąpiło przejście od wąskiej orientacji do szerszego spojrzenia na opiekę nad dziećmi, akcentującego wieloaspektowe podejście do dzieci i ich rodzin w kontekście ich sytuacji życiowej oraz środowiska. Do świadomości wielu praktyków i polityków społecznych dotarło, że „prawidłowe wypełnianie zadań rodzicielskich zależy w dużej mierze od możliwości zaspokojenia potrzeb – jedzenia, ubrania, mieszkania, opieki medycznej i tym podobnych. Konkluzja, że rodzicielstwo jest osadzone w szerszym kontekście społeczno-ekonomicznym, doprowadziła w wielu krajach do połączonych wysiłków w dziedzinie walki z biedą i opieki nad dziećmi”[13].

[12] Por. D. Trawkowska, *„Swoi” czy „obcy”? Praca socjalna i pracownicy socjalni wobec problemu reintegracji rodzin*, w: *Polityka aktywizacji w Polsce*, A. Karwacki, H. Kaszyński (red.), Toruń 2008, za: M. Racław, *Zmiany w pracy socjalnej z rodziną*…, dz. cyt., s. 228.

[13] W. Hellinckx, *Nowe tendencje w opiece nad dzieckiem w Europie*, w: *Zmiany w systemie opieki nad dziećmi i młodzieżą. Perspektywa europejska*, Z. W. Stelmaszuk (red.), Katowice 2001, s. 121, za: M. Racław, *Zmiany w pracy socjalnej z rodziną*…, dz. cyt., s. 228.

Niezmiernie ważna jest diagnoza sytuacji rodzinnej. Pracownik socjalny pomaga członkom rodziny w rozwiązaniu problemów stojących na przeszkodzie do samodzielności ekonomicznej, aktywizacji zawodowej i integracji rodzinnej i społecznej. Wsparcie polega na pomocy w samodzielnym rozwiązywaniu problemów, a następnie prawidłowym funkcjonowaniu. Poprzez zorganizowanie pomocy materialnej pracownik socjalny powinien zmniejszyć ubóstwo rodziny. Ważnym zadaniem jest niesienie pomocy psychologicznej, która ma na celu wzmocnienie więzi rodzinnych, wyposażenie w kompetencje opiekuńczo – wychowawcze. Niezmiernie istotne jest przeciwdziałanie przemocy w rodzinie, dlatego też pracownik socjalny powinien wyposażyć swoich podopiecznych w umiejętności radzenia sobie z problemami dnia codziennego. Ważne jest wspieranie uczestników pomocy w kreowaniu pozytywnych postaw a rodziny w usamodzielnianiu się. Pracownik socjalny pomaga również rodzinie dysfunkcyjnej w integracji ze środowiskiem. Często konieczne jest zalecenie terapii dla uzależnionych, czy też dla całej rodziny z powodu nieodpowiednich relacji i złej atmosfery.

Należy zwrócić uwagę, że ochrona rodziny ma szczególne znaczenie, co podkreśla ustawa o pomocy społecznej z 12 marca 2004. W artykule 2 zaznaczono, że celem pomocy społecznej jest wykorzystanie posiadanych uprawnień, zasobów i możliwości tak, aby umożliwić rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać. Pomoc społeczna wspiera osoby i rodziny w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia im życie w warunkach odpowiadających godności człowieka. Przy czym za rodzinę uważa się osoby spokrewnione lub niespokrewnione pozostające w faktycznym związki, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące[14]. Pomoc rodzinom udzielana jest w szczególności z powodu, ubóstwa, sieroctwa, bezdomności, bezrobocia, niepełnosprawności, długotrwałej lub ciężkiej choroby, przemocy w rodzinie, potrzeby ochrony macierzyństwa lub wielodzietności, bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, zwłaszcza w rodzinach niepełnych lub wielodzietnych. Pomoc udzielana rodzinom dotyczy także przypadków, kiedy zaistnieją trudności w integracji cudzoziemców, którzy uzyskali w Rzeczypospolitej Polskiej status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą, jak również w przypadku trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego. Częstymi przypadkami rodzin będących pod opieką pracowników socjalnych są te z problemami alkoholowymi

[14] Por. Art. 2 i 6 ,Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2004 Nr 64 poz. 593.

i narkomanią. Pomoc udzielana jest także w zdarzeniach losowych i w sytuacji kryzysowej oraz w przypadku klęsk żywiołowych lub ekologicznych[15]. Rodzina, której pomoc jest udzielana zobowiązuje się do współpracy z pracownikiem socjalnym.

Do zadań pracownika socjalnego zajmującego się rodziną należy w szczególności:

1) praca socjalna;
2) dokonywanie analizy i oceny zjawisk, które powodują zapotrzebowanie na świadczenia z pomocy społecznej;
3) udzielanie informacji, wskazówek i pomocy w zakresie rozwiązywania spraw życiowych osobom, które dzięki tej pomocy będą zdolne samodzielnie rozwiązywać problemy będące przyczyną trudnej sytuacji życiowej;
4) pomoc w uzyskaniu dla osób będących w trudnej sytuacji życiowej poradnictwa dotyczącego możliwości rozwiązywania problemów i udzielania pomocy przez właściwe instytucje państwowe, samorządowe i organizacje pozarządowe oraz wspieranie w uzyskiwaniu pomocy;
5) udzielanie pomocy zgodnie z zasadami etyki zawodowej;
6) pobudzanie społecznej aktywności i inspirowanie działań samopomocowych w zaspokajaniu niezbędnych potrzeb życiowych osób, rodzin, grup i środowisk społecznych;
7) współpraca i współdziałanie z innymi specjalistami w celu przeciwdziałania i ograniczania patologii i skutków negatywnych zjawisk społecznych, łagodzenie skutków ubóstwa;
8) inicjowanie nowych form pomocy osobom i rodzinom mającym trudną sytuację życiową oraz inspirowanie powołania instytucji świadczących usługi służące poprawie sytuacji takich osób i rodzin[16].

M. Racław-Markowska podkreśla, że „poważne potraktowanie wymagań podejścia ekologicznego, opartego, z jednej strony, na uznaniu praw rodziców biologicznych i ich dzieci do utrzymania spójności rodziny, z drugiej zaś strony – podkreślającego konieczność tworzenia odpowiednich warunków do życia w środowisku zamieszkania, powinno zaowocować intensywnymi przygotowaniami do przejęcia przez terenowych pracowników socjalnych roli asystentów, to jest osób towarzyszących i wspierających rodziny przeżywające trudności. Tymczasem Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, resort odpowiedzialny za organizację

[15] Tamże, art. 7.
[16] Tamże, art. 119.

systemu pomocy społecznej, nie tylko nie przygotowało odpowiednich narzędzi i systemu szkoleń do pracy socjalnej z rodziną, ale przede wszystkim nie podjęło dyskusji nad zasadnością i możliwością obsadzenia pracowników socjalnych w takich rolach"[17].

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na mankamenty kształcenia pracowników socjalnych, przeszkody organizacyjne, brak sieci wsparcia zawodowego. Obecnie w Polsce jest zbyt duża ilość klientów i jednocześnie zbyt duża rozbieżność problemów. Często „pracownicy socjalni nie są w stanie ani wnikliwie przyjrzeć się tym problemom, ani powodom, dla których klienci pomocy społecznej znajdują się w tak trudnym położeniu, a tym bardziej skutecznie im pomóc"[18].

W rozważaniach nad pracą socjalną na rzecz rodziny należy poruszyć problem obowiązującej od sierpnia 2010 roku znowelizowanej ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Stawiają one bowiem nowe zadania pracownikom socjalnym i przedstawicielom innych służb wobec rodzin z problemami. Zdaniem M. Racław dokumenty te są produktami pola biurokratycznego i służą tak naprawdę podtrzymaniu monopolizacji i dominacji pola biurokratycznego. Działania podejmowane w myśl tych ustaw nie mogą przynieść trwałych rezultatów, ponieważ tak jak w przypadku walki z przemocą opierają się wyłącznie na działaniach interwencyjnych i przedmiotowych nie zaś prewencyjnych i upodmiotowiających[19]. Pracownik socjalny w myśl nowej ustawy ma przede wszystkim poświęcić się diagnozowaniu i monitorowaniu problemu przemocy w środowisku lokalnym. Jest także zobowiązany do gromadzenia danych o rodzinach, w których stosuje się przemoc, i o rodzinach zagrożonych przemocą domową. „Z kolei przepisy ustawy o wspieraniu rodzin i pieczy zastępczej wprowadzają nowych profesjonalistów do kręgu osób pomagających rodzinie. Są to asystenci rodzin, którzy nie będą osobami zatrudnionymi w pomocy społecznej (asystent nie może być pracownikiem ośrodka pomocy społecznej w gminie, w której wykonuje pracę asystenta"[20].

W perspektywie dokonywanych zmian, rola pracownika socjalnego ośrodka pomocy społecznej w systemie wspierania rodzin w środowisku lokalnym ulega

[17] M. Racław, *Zmiany w pracy socjalnej z rodziną*…, dz. cyt., s. 229.

[18] K. Łangowska, *Asystent rodziny jako nowa metoda pracy pomocy społecznej w Polsce*, w: *Asystentura rodziny – nowatorska metoda pomocy społecznej w Polsce*, M. Szpunar (red.), Gdynia 2010, s. 13, za: M. Racław, *Zmiany w pracy socjalnej z rodziną*…, dz. cyt., s. 230.

[19] Por. M. Racław, *Zmiany w pracy socjalnej z rodziną*…, dz. cyt., s. 230.

[20] Tamże, s. 232.

jednak zmianie. Pracownik socjalny stanie się urzędnikiem, który „wskazuje" daną rodzinę do pracy socjalnej na podstawie wcześniej dokonanej diagnozy. Osobą pracującą z rodziną niewydolną wychowawczo będzie asystent rodzinny. Pracownik socjalny ma weryfikować uprawnienia rodziny do otrzymywania różnych świadczeń. Natomiast w sytuacji przemocy domowej pracownik socjalny jest kontrolerem i jednocześnie może podejmować ważne decyzje związane np. z odebraniem dzieci. Zdaniem M. Racław „wyznaczona prawem rola pracownika socjalnego przypomina bardziej administratora i kontrolera ułomności zmarginalizowanych rodzin (w tym „przemocowych" lub zagrożonych przemocą) niż osoby wspierającej i towarzyszącej potrzebującej rodzinie. W ten sposób system biurokratyzuje role pracownika socjalnego (działania pola biurokratycznego), paradoksalnie do tej pory deklarując konieczność stosowania pracy socjalnej w działaniach zawodowych ze względu na idee dobra dzieci i podmiotowości rodziny (uniwersalne wartości wytworzone przez pole biurokratyczne)"[21]. Drugim z podejmowanych problemów dotyczących roli pracownika socjalnego jest podejście do rodziny. Pracownik socjalny powinien współtowarzyszyć podopiecznym, poznawać ich potrzeby, wzmacniać funkcjonowanie rodziny i współdecydować o dalszych działaniach. Tymczasem logika działania pracownika wobec rodziny jest usytuowana od systemu nastawionego na ewidencję i działanie biurokratyczne. Jest on bowiem odpowiedzialny za wydatkowanie zasobów systemu i dlatego raczej kontroluje i kieruje „przypadkiem", traktując rodzinę przedmiotowo. Nie może marnować środków publicznych. „Wejście rodziny do systemu i korzystanie z darów publicznej dobroczynności powinno oznaczać jej spolegliwość wobec decyzji dotyczącej formy i jakości udzielanego wsparcia"[22]. Dlatego w praktyce pracownik socjalny musi raczej rozliczać się i sprawdzać sposoby wydatkowania przyznanych środków. Praca z rodziną oznacza pracę z „indywidualnym przypadkiem", zdiagnozowanym w krótkim, często przyspieszonym czasie. W tej pobieżnej diagnozie nie ma miejsca na wiele spotkań, na dogłębna analizę problemów. Poza tym sama pomoc rodzinie polega na współpracy z innymi specjalistami, z asystentem rodziny, kuratorem. Sami pracownicy, jak wynika z badań „negują zasadność działań biurokratycznych, narzekają na obciążenie pracą urzędniczą i biurową, waloryzują kontakt z klientem i „czystą" pracę socjalną, ale – z drugiej strony – pogłębiona analiza ich wypowiedzi wskazuje, że nie podejmują dyskusji i refleksji nad tym, czym ma być praca socjalna („co robić"

[21] Tamże, s. 236.
[22] Tamże, s. 239.

i „w jakich granicach"), tylko „jak" wykonać nałożone zadania przez dobór dostępnych im procedur. (…) Ich działaniem kieruje racjonalność instrumentalna, funkcjonalna względem określonej organizacji systemu"[23]. W literaturze przedmiotu możemy również znaleźć opinię, że „ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej wydarła pracy socjalnej, zawodowi regulowanemu, znaczny zakres funkcji tradycyjnie i z mocy prawa należących do tej pracy. Społeczeństwu ze środków publicznych zafundowano zastępy nowych quasi-pracowników socjalnych funkcjonujących pod nazwą asystentów rodziny, zamiast wprowadzenia w ośrodkach pomocy społecznej struktur organizacyjnych oddzielających pracę socjalną od administracyjnej, zmniejszenia liczby środowisk przypadających na pracownika, zapewnienia środków technicznych oszczędzających czas na pracę merytoryczną – to jest zmian wyczekiwanych (…) przez obecnych pracowników socjalnych"[24].

Rzeczywistość rodzin dysfunkcjonalnych wymaga od pracownika socjalnego dobrego przygotowania i właściwego podejścia. Musi on bezwzględnie przestrzegać prawa do ochrony życia prywatnego i rodzinnego, prawa do tajemnicy w procesie komunikowania się. Nie może dokonywać bez zgody prokuratora przeszukiwania mieszkania, musi dbać o zachowanie spokoju rodzinnego, nie może przyczyniać się do konfliktów. Pracownik socjalny nie ma prawa udostępniać akt dotyczących sytuacji rodzinny innym osobom bez zgody klienta. Pełni on rolę urzędnika i reprezentanta instytucji jaką jest pomoc społeczna. Obowiązuje go dyskrecja, musi go cechować otwartość i empatia. Podejmując działania musi uwzględniać dobro i prawa zarówno dziecka, jak i rodziców bądź prawnych opiekunów. Nie ma prawa np. ingerować w prawa te, dopóki rodzic posiada pełnię władzy rodzicielskiej. Pracownik socjalny powinien być przede wszystkim sojusznikiem rodziny, dlatego musi pamiętać, że od jego opinii może zależeć los rodziny. Wszelkie drastyczne działania, jak np. odebranie dzieci rodzicom powinny być podejmowane z należytą ostrożnością. W pracy z rodziną zawierany jest kontrakt, który określa prawa i obowiązki każdej ze stron. Ma on pomagać w nawiązaniu właściwych relacji pracownika socjalnego z podopiecznym. Niedopuszczalna jest odmowa przyznania pomocy rodzinie w formie pracy socjalnej z rodziną. Należy się ona rodzinie bez względu na dochody. Do tego

[23] Tamże, s. 243.

[24] M. Waszkowska, *Stres pracowników socjalnych*, w: M. Waszkowska, A. Potocka, P. Wojtaszczyk, *Miejsce pracy na miarę oczekiwań. Poradnik dla pracowników socjalnych,* Łódź 2010, s. 59–70, za: J. Szmagalski, *Nowe tendencje w pracy socjalnej – wciąż te same problemy?*, w: *Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce. Między służbą społeczną a urzędem*…., dz. cyt., s. 252.

rodzaju wsparcia należy poradnictwo psychologiczne. Moralnym obowiązkiem pracownika socjalnego jest zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa w danej rodzinie.

Zakończenie

Praca pracownika socjalnego z rodziną dysfunkcyjną niesie wiele problemów. W obecnej sytuacji prawnej i ekonomicznej wydaje się ona być pracą doraźną o krótkotrwałych efektach. W obliczu kryzysu ekonomicznego, zmian społecznych rodzina narażona jest w coraz większym stopniu na nieprawidłowości w spełnianiu swej roli. Pracownik socjalny i instytucja pomocy społecznej nie ma w zasadzie wpływu na rzeczywistość gospodarczą, prawodawstwo, ogólny system funkcjonowania państwa i społeczeństwa. Wielu badaczy problemu zwraca uwagę, że właśnie te uwarunkowania stanowią prawdziwą i istotna przyczynę dysfunkcyjności rodzin. Pracownik socjalny wydaje się spełniać rolę bufora, który w niektórych przypadkach pozwala rodzinom nieodpowiednio funkcjonującym, uchronić się od zupełnej degradacji i całkowitego rozpadu. Oczywiście jest to możliwe przy dużym osobistym zaangażowaniu i kompetencji danego pracownika pomocy społecznej.

Literatura przedmiotu

Bradschaw J., *Zrozumieć rodzinę. Rewolucyjna droga odnalezienia samego siebie*, przekład H. Szczepańska, Warszawa 1994.

Bakiera L., Rodzina *w teorii psychologicznej*, „Studia Edukacyjne" nr 6/2004.

Mellody P., *Granice ja – trudności w ustanawianiu granic funkcjonalnych*, w: *ABC psychologicznej pomocy*, J. Santorski (red.), Warszawa 1993.

Braun-Gałkowska M., *Jak być szczęśliwym w rodzinie?*, w: *Mieć taki dom… Ogólnopolski szkolny konkurs o rodzinie. Materiały informacyjne*, Zielona Góra 2001.

Dybowska E., *Teoria systemowej pracy z rodziną*, Kraków 2012.

Kotlarska – Michalska A., *Przejawy dysfunkcji w pomocy społecznej i możliwości ich naprawy*, „Problemy polityki społecznej" nr 13/14/2010.

Racław M., *Zmiany w pracy socjalnej z rodziną – w stronę kontroli stylu życia i zarządzania marginalizacją*, w: *Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce. Między służbą społeczną a urzędem*, M. Rymsza (red.), Warszawa 2012.

Trawkowska D., *Praca socjalna w lokalnych strategiach rozwiązywania problemów społecznych – refleksje z obserwowania praktyki*, w: *Strategie w polityce społecznej*, M. Grewiński, A. Karwacki (red.), Warszawa 2009.

Trawkowska D., *„Swoi" czy „obcy" ? Praca socjalna i pracownicy socjalni wobec problemu reintegracji rodzin*, w: *Polityka aktywizacji w Polsce*, A. Karwacki, H. Kaszyński (red.), Toruń 2008.

Hellinckx W., *Nowe tendencje w opiece nad dzieckiem w Europie*, w: *Zmiany w systemie opieki nad dziećmi i młodzieżą. Perspektywa europejska*, Z. W. Stelmaszuk (red.), Katowice 2001.

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2004 Nr 64 poz.593

Łangowska K., *Asystent rodziny jako nowa metoda pracy pomocy społecznej w Polsce*, w: *Asystentura rodziny – nowatorska metoda pomocy społecznej w Polsce*, M. Szpunar (red.), Gdynia 2010.

Waszkowska M., *Stres pracowników socjalnych*, w: M. Waszkowska, A. Potocka, P. Wojtaszczyk, *Miejsce pracy na miarę oczekiwań. Poradnik dla pracowników socjalnych*, Łódź 2010.